

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ АРХІТЕКТУРИ

УДК 725.381

Бармашина Л. М., канд. архит. доцент НАУ
orcid.org / 0000-0002-3699-8998, barmil@bigmir.net

АРХІТЕКТУРНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація: у статті розглядається актуальна проблема формування інклюзивної освіти в Україні, зокрема забезпечення архітектурної доступності існуючих та нових учбових закладів, сформульовано вимоги до комфортного навчання дітей з особливими потребами в масових закладах, пропонуються відповідні заходи щодо їх виконання.

Ключові слова: діти з особливими потребами, інклюзивна освіта, універсальний дизайн, архітектурна доступність.

Інклюзивна освіта (від лат. include — укладаю, включаю) — термін, який використовується для визначення процесу навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (масових) школах. Керівні принципи щодо політики у цій сфері, розроблені ЮНЕСКО у 2009 році, розглядають інклюзію в освітній сфері як динамічний процес позитивного реагування на багатоманітність учнівського контингенту та ставлення до індивідуальних відмінностей не як до проблем, а як до можливостей для збагачення навчального процесу. В нашій системі освіти наразі діти з інвалідністю незалежно від «тяжкості» порушення перебувають за межами шкільного процесу і не можуть навчатися на рівні зі своїми однолітками у загальноосвітніх школах.

Україна формує сьогодні нову освітню філософію щодо реалізації права на освіту дітей з особливими потребами і робить на цьому основний наголос, впроваджуючи інклюзивне навчання. Держава гарантує всім дітям рівне право на отримання освіти, однак не всі діти мають можливість його реалізувати. Дітям з інвалідністю, як і всім іншим дітям, для розвитку перш за все потрібне спілкування з однолітками. В них також є свої інтереси, захоплення, мрії здобути професію і знайти гідну роботу. Але всі ці мрії можуть бути марними тільки через те, що дитина на інвалідному візку або милицях не може потрапити до навчальних закладів, тому що вони не пристосовані до потреб

людей з обмеженими можливостями. Нажаль у більшості шкіл України неможливо забезпечити навчальний процес для дітей з порушенням опорно-рухового апарату, в першу чергу через архітектурну недоступність будівель, приміщень та просторів. Для дітей з порушеннями слуху, зору, мови до цього слід додати ще питання інформаційної доступності та доцільного облаштування. Насправді дуже мала кількість навчальних закладів в Україні пристосована для навчання осіб з особливими потребами, а саме: обладнані пандусами, ліфтами, спеціальними санвузлами. Наразі в Україні тільки 11-12% від загальної кількості навчальних закладів є повністю доступними для дітей-інвалідів. З них 39,2% обладнані пандусами, і лише 21% цих навчальних закладів відповідає всім правилам безпеки та умовам адаптації для вільного пересування дітей з інвалідністю [1].

Зрозуміло, що зміни в одній сфері життєдіяльності суспільства призводять до змін в іншій. Наприклад, якщо освітньою політикою передбачено, що діти з інвалідністю мають навчатися за місцем проживання, то втілення цієї політики вимагає забезпечення архітектурної доступності для них шкільних приміщень і житлових будинків, спортивних, туристичних та рекреаційних об'єктів, доступних транспортних засобів тощо.

Приєднавшись до основних міжнародних договорів у сфері прав людини (Декларації ООН про права людини, Конвенції ООН про права інвалідів, про права дитини), Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема, щодо забезпечення права на виховання, розвиток і освіту дітей із особливими потребами. Підхід до цієї сфери, який закладено в Конвенцію ООН, ґрунтується на тому, що інклюзивна освіта не лише забезпечує найкраще середовище для навчання всіх дітей без виключення, але й допомагає усунути просторові та психологічні бар'єри і зруйнувати деякі стереотипи їхньої поведінки на користь успішної адаптації в суспільному житті.

Інклюзія – це масштабне залучення дітей до всіх аспектів виховання та навчання незалежно від наявності тих чи інших індивідуальних особливостей чи відмінностей. Вона передбачає, зокрема, усунення будь-яких форм шкільної сегрегації, зокрема спеціальних класів для тих, хто не відповідає умовно визначеному стандарту «нормальності». У межах інклюзивної моделі всі діти виховуються і навчаються разом у відповідних звичайних закладах, які у свою чергу активно адаптуються та змінюються, щоб враховувати й задовольняти потреби кожного [2].

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства. Виховання та навчання в інклюзивних закладах є корисним як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з нормальним рівнем розвитку, членів

суспільства в цілому. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Інтегрування дітей із особливими освітніми потребами до масових навчально-виховних закладів - це процес, який набуває усе більшого розповсюдження у світі. Інклюзивна школа або дитячий садок – заклади, які забезпечують інклюзивну освіту як систему навчально-виховних послуг, зокрема: адаптують навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання; залучають батьків; співпрацюють із фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей; створюють позитивний клімат у навчально-виховному середовищі. Успішність цих послуг залежить від багатьох чинників і насамперед - від доступності транспорту, всіх шкільних приміщень, облаштування внутрішніх просторів, можливості надання необхідної фізичної та технічної допомоги.

Мета інклюзивної освіти – створення умов для особистісного розвитку дітей із особливими потребами, формування навчально-розвивального середовища для них шляхом забезпечення психолого-педагогічного і медико-соціального супроводу у відповідному архітектурному просторі.

Завдання інклюзивної освіти:

запровадження інноваційних освітніх технологій у контексті форм інклюзивного навчання;

збереження і зміцнення морального і фізичного здоров'я вихованців;

різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування інтересів і потреб;

виховання школяра як культурної і моральної людини з етичним ставленням до навколишнього світу і самої себе;

забезпечення права дітей із особливими потребами на здобуття загальної середньої освіти в умовах загальноосвітніх навчальних закладів шляхом застосування принципів і правил універсального дизайну [3].

Архітектурна доступність навчально-виховних закладів, як і будь-якої іншої будівлі або споруди житлового чи громадського призначення, важлива для багато більшої кількості людей, ніж тільки для школярів з особливими потребами. Такими людьми, перш за все, є педагоги та вихователі, які мають інвалідність. Також це можуть бути батьки з обмеженими фізичними можливостями, які мають право повною мірою брати участь у житті своєї дитини - наприклад, відвідувати батьківські збори, брати участь у роботі батьківських комітетів і мати пряме спілкування з класним керівником та викладачами.

Кращим способом створення доступного середовища є врахування особливостей людей з фізичними, сенсорними і когнітивними вадами ще на етапі проектування. Далі йдуть етапи будівництва, реконструкції або адаптації, під час яких надважливим є всебічний контроль над повним практичним виконанням відповідних особливих вимог. Цього вимагають принципи універсального дизайну та засади формування безперешкодного середовища, законодавчо затвержені в Україні, головною формулою яких є усунення або компенсація фізичних «бар'єрів» на можливих шляхах руху маломобільних громадян у відкритих просторах і в середині архітектурних об'єктів [3, 5].

Доведено, що просторове середовище, адаптоване до потреб людей з особливими фізичними потребами (зокрема інвалідів на візках), є найбільш комфортним для решти населення. В повній мірі це стосується закладів для дітей дошкільного віку та школярів. Відповідно до потреб дитини можуть використовуватись такі види адаптації:

адаптація середовища (забезпечення архітектурної доступності для дитини з порушенням опорно-рухового апарату; збільшення інтенсивності освітлення в кімнатах, де є діти з порушеннями зору; зменшення рівня шуму в класі, де навчається дитина з порушенням слуху, забезпечення її слуховим апаратом; створення відокремленого блоку в приміщенні школи, адаптованого для учнів початкових класів тощо);

адаптація змісту, методів і форм навчальної діяльності (використання навчальних завдань різного рівня складності; збільшення часу на виконання, зміна темпу занять, чергування видів діяльності);

адаптація методичних матеріалів (адаптація навчальних посібників, наочних та інших матеріалів; використання друкованих текстів із різним розміром шрифтів тощо).

На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної практики проектування, будівництва та експлуатації житлових та громадських будинків, а також з урахуванням досвіду експериментального проектування та реконструкції об'єктів визначено головні вимоги до організації безбар'єрного архітектурного середовища. Головна з них - фізична доступність. З урахуванням специфіки навчально-виховної сфери це передбачає можливість безперешкодного пересування від місця проживання до відповідних освітніх закладів, а також безперешкодний рух комунікаційними шляхами, приміщеннями і просторами на прилеглий території та всередині закладу. Необхідні заходи - влаштування доступного входу до закладу та окремих приміщень (окрім наявних сходів обов'язково має бути нормативний пандус) (рис.1); забезпечення можливості проїзду на інвалідному візку через всі дверні прорізи (ширина не менше, ніж 0,9 м); можливість своєчасно скористатися зонами відпочинку та

обслуговування; вільне¹ користування різними видами обладнання і меблів; доступні (пристосовані для використання дітьми з інвалідністю) туалетні приміщення та душові кімнати (рис.2) [3,4]. Виконання даних заходів буде сприяти комфортності (зручності) перебування, навчання, розвитку, відпочинку тощо всіх дітей і зокрема учнів з особливими потребами.

Наступна група вимог стосується безпеки перебування у приміщенні школи, відвідування об'єктів (класів, майстерень, спортивних залів тощо) без ризику бути травмованим або заподіяти шкоду майну, споруді чи обладнанню. Це стосується: розміщення вхідних майданчиків, сходів і підйомних пристроїв та їхнього захисту від атмосферних опадів; шляхів руху відвідувачів усередині будівлі, а також матеріалів для огорожень, дверей тощо.

Необхідними для виконання є вимоги інформативності, які передбачають: своєчасне розпізнавання орієнтирів і реагування на місця та зони ризику в архітектурному середовищі; можливість ефективно орієнтації учнів і відвідувачів як у світлий, так і в темний час доби; скорочення часу і зусиль на отримання необхідної інформації. При цьому важливими факторами є розміщення і характер виконання елементів інформаційного забезпечення (рис.3) [4].

На прилеглий території навчально-виховного закладу мають бути передбачені умови безперешкодного і зручного пересування дітей з особливими потребами за рахунок відповідного облаштування ділянки. Наприклад, для забезпечення безпроблемного проїзду дітей в інвалідних візках або з милицями в усіх місцях перетину пішохідних шляхів із проїжджою частиною різних напрямків руху (виїзду з автомобільних стоянок та в інших випадках перепаду висоти на шляхах руху) потрібно влаштовувати похилі з'їзди-пандуси. Ширина пішохідної доріжки чи проходу залежить від інтенсивності руху на ній, але за чинними будівельними нормами повинна бути не меншою 1,8 м. Така мінімальна ширина забезпечує можливість розминутися людині у візку з пішоходом, а при потребі забезпечує можливість розвернутися звичайним інвалідним візком на 180⁰ [5].

Інклюзивне навчання як головний принцип державної освітньої політики сприятиме формуванню оточуючого середовища, яке б могло надати нинішньому і майбутньому поколінням рівні шанси на здобуття освіти та участь у соціальній, економічній та культурній діяльності, незалежно від віку, статі, індивідуальних якостей чи культурних коренів.

Рисунки 1-3 ілюструють деякі позиції даної статті.

¹ Один з найголовніших принципів доступності: «вільне», в даному значенні є синонімом слову «самостійне» - без опіки, без супроводу, без допомоги. Це означає мати свободу у переміщенні таку саму, як і інші діти, у яких немає ніяких функціональних обмежень

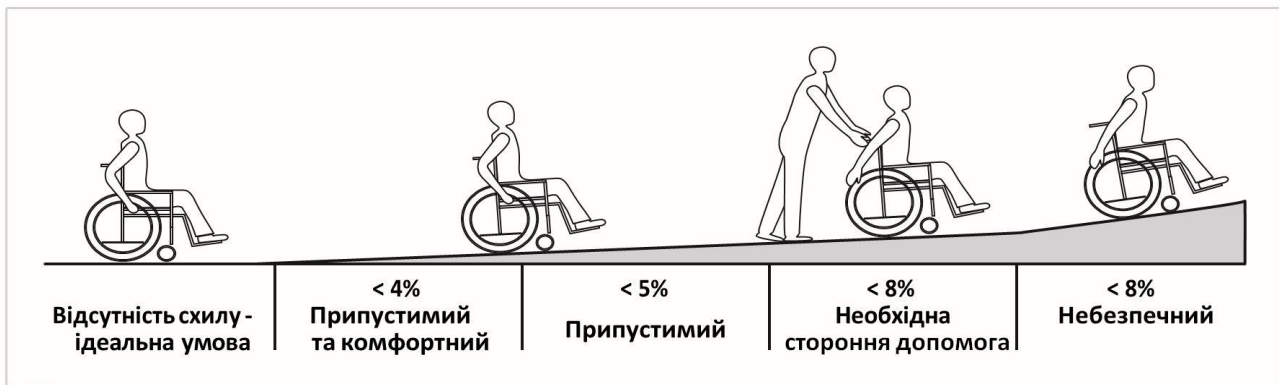

Рис. 1 Залежність зручності користування пандусом від його ухилу

Рис. 2 Варіант облаштування спеціального санвузла для учнів з особливими потребами

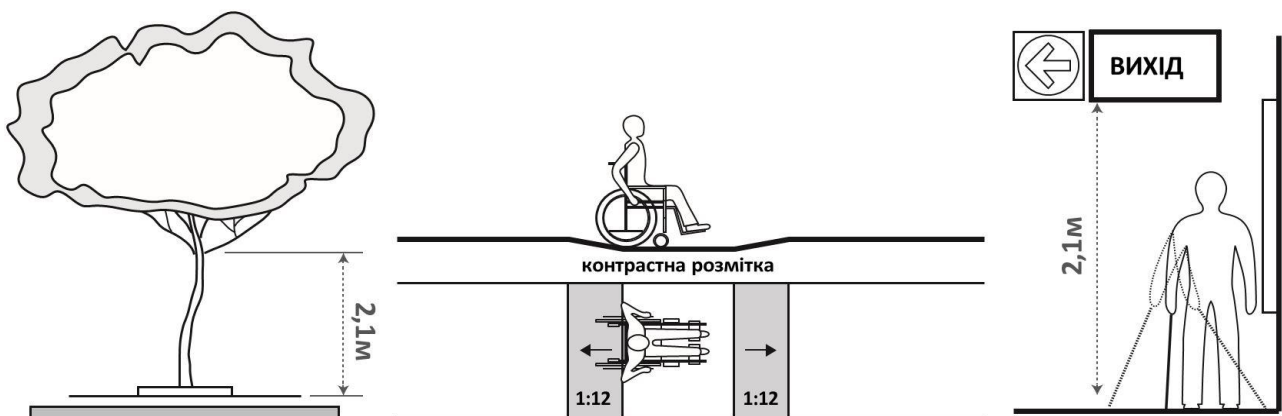

Рис. 3 Облаштування прилеглої території навчально-виховного закладу з певними інформаційними заходами

Література:

1. Архітектурна доступність шкіл: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В; колек. авторів: Азін В. О., Грибальський Я.В., Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В. – К: 2012. – 88 с.
2. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. / [А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій та ін.]; за заг. ред. Л. І. Даниленко. – К., 2007. – С. 128.
3. Бармашина Л.М. Універсальний дизайн як складова соціальної екології / Л. М. Бармашина // Сучасні проблеми архітектури і містобудування: Зб. наук. праць. - К.: КНУБА, 2015.- вип. 40: - С.341-348.
4. Бармашина Л.М. Комплекс архітектурно-планувальних заходів щодо вирішення пішохідно-транспортних проблем маломобільних груп населення / Л. М. Бармашина // Сучасні проблеми архітектури і містобудування: Зб. наук. праць. - К.: КНУБА, 2017.- вип. 48: - С.134-140.
5. ДБН В.2.2-17:2006 «Будинки і споруди. Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення».

Аннотація

Бармашина Л. М., к.арх., доцент, Национальный авиационный университет, г. Киев, Украина.

Архитектурный аспект проблемы инклюзивного обучения детей с особыми потребностями.

В статье рассматривается актуальная проблема формирования инклюзивного образования в Украине, в частности обеспечение архитектурной доступности существующих и новых учебных заведений, сформулированы требования к комфортному обучению детей с особыми потребностями в массовых заведениях, предлагаются соответствующие мероприятия по их выполнению.

Ключевые слова: дети с особыми потребностями, инклюзивное обучение, универсальный дизайн, архитектурная доступность.

Annotation

L. Barmashina, Ph.D., Associate Professor, National Aviation University. Kyiv, Ukraine.

Architectural aspect of the social inclusiveness problem education of children with special needs.

The article reflects the current formation of the inclusive education in Ukraine, in particular — the processes of providing the architectural accessibility of existing and new educational institutions, formulations of requirements for children with special needs' comfortable education in mass institutions and propositions of appropriate measures for their implementation. The policy guidelines in this area developed by UNESCO in 2009 consider inclusion in the educational field as a dynamic process of responding positively to the diversity of the student contingent and the relation to individual differences. They tend to accept those differences not as problems but as an opportunity for enriching the educational process. The concept of inclusive education reflects one of

the main democratic concepts — that all the children in the world are valuable and active members of society. Education and training in inclusive educational institutions are as useful for children with special educational needs as for children with normal needs and all the other members of society. Inclusive education involves the creation of an educational environment that meets the needs and capabilities of each child, regardless of the peculiarities of his psychophysical development. Inclusive education as the main principle of state educational policy will contribute to the formation of an environment that could provide current and future generations with equal chances of education and participation in social, economic and cultural activities, regardless of age, gender, individual qualities or cultural roots.

Key words: children with special needs, inclusive education, universal design, architectural accessibility, diversity.